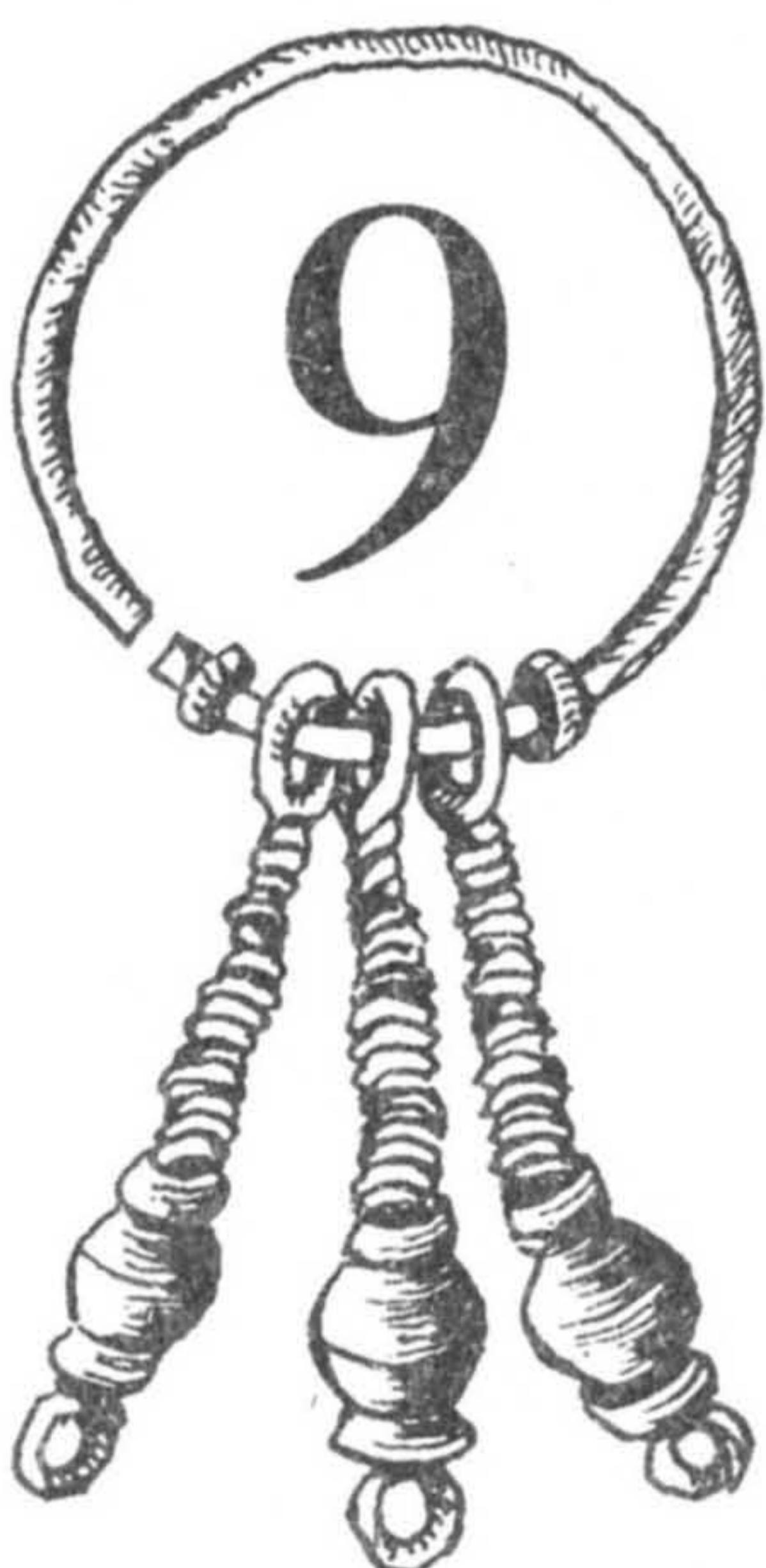

LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS

LIETUVOS ARCHEOLOGIJA

PETRO TARASENKOS 100-OSIOMS GIMIMO METINĖMS PAŽYMĖTI

VILNIUS "ACADEMIA" 1992

Ats. redaktorė ist. m. dr. LMA narė korespondentė
REGINA VOLKAITĖ-KULIKAUŠKIENĖ

Piešiniai ILONOS KERŠULYTĖS, DAIVOS KAZLAUSKAITĖS ir straipsnių autorių
Nuotraukos straipsnių autorių ir KAZIMIERO VAINORO

Литве, где также датируются мезолитом [6], на белорусском Понеманье и Поднепровье [7].

На ранненеолитическом торфяниковом поселении Зацене в бассейне р. Березины Днепровской, по соседству с Повилем, встречаются роговые сверленые орудия уже иных форм [8]. Они короткие и широкие и изготавливались преимущественно из лосиных рогов. Да и на других соседних территориях в раннем неолите уже исчезли архаичные типы длинных топоров и мотыг с отверстиями.

Таким образом, можно считать, что значительная часть обнаруженного под г. Сморгонь рогового материала относится к позднему мезолиту и является характерной для памятников этого времени северной Европы в Прибалтийском регионе. Прямые аналогии "жезлу шамана" нам пока не известны, однако подобные орнаменты встречаются среди древностей яниславицкой культуры, в том числе и на роговых изделиях с просверленными отверстиями [9].

Часть находок из Сморгонского местонахождения (короткие топоры и мотыги без отверстия, долото) датируется более поздним временем. Здесь встречаются даже каменные сверленые топоры бронзового века. Это свидетельствует, что останец террасы был заселен длительное время.

ЛИТЕРАТУРА

1. Чарняускі М.М., Каліноускі П.Ф. Рагавыя прылады са Смаргонскага месца знаходжання //Беларускія старажытнасці. Мінск, 1972.
2. Верещагин Н.К., Громов И.М. Сбор остатков высших позвоночных четвертичного периода М.-Л., 1953.
3. Черныш А.П. Поздний палеолит Среднего Приднестровья //Труды КПИЧП. 1959. 15. С. 109, 113.
4. Кларк Г. Доисторическая Европа. М., 1953. С. 45.
5. Чайлд Г. У истоков европейской цивилизации. М., 1952. С. 32, 244.
6. Lietuvos archeologijos bruozai. Vilnius, 1961. С. 49, 50.
7. Ляуданскі А. Розныя заходкі //Працы секцыі археалогіі. [Менск] 1932. Т. 3. С. 244.
8. Чернявский М.М. Хронологические рамки неолита северо-западной Белоруссии //Краткие сообщения института археологии. 1978. № 153.
9. Kozłowski J.K., Kozłowski S.K. Epoka kamienia na ziemiach Polskich. Warszawa, 1977, Tabl. 70.

DIE ÄLTESTEN GEWEIHERZEUGNISSE AUS DER NÄHE VON SMORGON

M. TSCHERNIAWSKI

ZUSAMMENFASSUNG

In den meisten Ablagerungen der mesolithischen Siedlungen von Belorussland sind nur Steingeräte erhalten. Deshalb haben Geweiherzeugnisse in der Kieselgrube der Wilija-Flußaue in der Nähe der Stadt Smorgon eine besondere Bedeutung. Unter fünfzig Fragmenten der Edelhirschgeweih mit Bearbeitungsspuren waren hier auch Äxte und Haken. Äxte haben ausgehöhlte oder ausgebohrte Oval- oder Rundschäftungen. Die Oberflächen deren haben eine natürliche Geweihfaktur bewahrt, die abgeschrägten Äxtschneiden waren sorgfältig geglättet. Haken haben Schäftungen, die meistens an den Geweihfortsatzstellen ausgebohrt sind. Ihre gesamte Oberfläche und insbesondere der Schneidenteil sind gut geglättet. Einige Funde mit Hohlbohrungen konnten eventuell Muffen gewesen sein. Außer den durchbohrten Erzeugnissen sind auch Beile mit

Beilmuffen u. Retouscheure vorhanden. Es ist auch ein Geweiherzeugnis mit schwarz polierter durch ein kompliziertes Strich- und Schnittornament ausgeschmückter Oberfläche vorhanden.

Die meisten Geweiherzeugnisse aus der Nähe von Smorgon werden der spätmesolithischen Zeit zugewiesen und gehörten zu der Janislawice-Kultur.

VERZEICHNIS DER ABBILDUNGEN

- Abb. 1. Geweihäxte aus Smorgon
Abb. 2. Ornamentierte Geweiartefakte

ŽEMĖS ŪKIO PRADŽIA LIETUVOJE

RIMUTĖ RIMANTIENĖ

Iki pastarojo dešimtmečio apie žemės darbą ir jo įrankius Pabaltijo neolito žinių buvo labai maža, rėmėmės dar XIX a. aptiktais grūdų atspaudais Pamarių kultūros puodų šukėse [1, p. 181]. Apie darbo įrankius sprendėme iš negausių, bet paprastai dailaus darbo kaplių,

patekusių į muziejų rinkinius. Mūsų požiūris į žemės darbą gerokai pakito, kai atkreipėmė dėmesį į jvairius menkai apdirbtus akmeninius kaplius, kurių anksčiau net nenorėta pripažinti įrankiais. Kol galiausiai serija tokų negludintų arba menkai apgludintų kaplių Nidoje [2,

p. 68-78] parodė, kad tikrieji darbo įrankiai tai ne tie dailiai gludintieji. Beje, tokiu dirbiųjų ēmė rastis ir senesnėse Nemuno kultūros (pvz., Barzdžio miškas) bei Narvos kultūros vakarinio (pvz., Šventosios 6-oji) ir rytinio variantų (pvz., Kretuono IB [3, p. 43-45] gyvenvietėse.

Dar ryškesnį vaizdą atskleidė pastarojo meto Šventosios 6-osios gyvenvietės tyrinėjimai. Gyvenvietė buvo vakariname buvusios lagūnos, dabar nusausintos Pajūrio pelkės, krante, apie 300 m į pietų vakarus nuo vidury buvusių pelkių įrengtos vandenvietės ir apie 70 m į rytus nuo paties vakarinio atviro melioracijos kanalo. Per 6 tyrinėjimų sezonus (1983-1988 m.) buvo atidengtas 2276 m² plotas ir pasiekti patys paminklo pakraščiai.

Tyrinėjimų metu kultūrinis sluoksnis slūgojo 30-60 cm gylyje nuo žemės paviršiaus, jis buvo 10-25 cm storio sapropelingo molio. Iš viršaus jį dengė plonas gryno molio sluoksnelis ir durpingas ariamas dirvožemis, po apačia gulėjo juostuotas smėlio ir aleuritų sluoksnis. Radiniai, matyt, buvo perkilnoti potvynių ar transgresijų metu. Visos liekanos, suplautos lagūnos krante apie 150 m ilgio ir 20-30 m pločio ruožu. Neišjudinti iš vienos tik giliai įkalti kuolai.

Gyvenvietė datuota radiokarboniniu metodu. Datavimui paimtos apatinės giliai į aleuritą įkaltų medinių kuolų dalys. Datos kalibruotos [4]:

(VS-499) 4170 ± 110 bp* / cal 2910 ( )2580 BC
(VS-500) 4070 ± 110 bp / cal 2875 (2598) 2470 BC

Taigi, kalibravus pati patikimiausia data būtų apie 2600 m. pr.m.e., t.y. vidurinio neolito pabaiga.

Tarp daugelio Narvos kultūros keramikos šukų, įvairių medinių ir kaulinių žuklės įrankių, daugybės žuvų bei žvérių kaulų, ypatingai svarbią vietą užima žemės darbo įrankiai. Svarbiausi 3 labai panašūs mediniai rankiniai arklai, rasti 1984 ir 1985 m. Visi trys (pav. 1) padaryti iš uosio - kieto, tačiau už ažuolą lankstesnio, ir todėl šiam tikslui tinkamesnio medžio. Visi trys labai gerai išlikę, nesutrėšę, kaip čia pat gulėjusieji iš minkštų lapuočių pagaminti irklai bei kiti įrankiai. Jiems buvo pavartotos 5-7 cm storio kiek lenktos medžių šakos. Ilgiausias buvo 63 cm ilgio, apvalus, 7 cm storio kotu, gaubtu tik prie pat galvos. Galva 17 cm ilgio ir 6,5 cm pločio, kaplio pavidalo, aptašytu beveik keturkampiu padu. Nugarėlėje buvo 24 cm ilgio išskoba-užkirtimas.

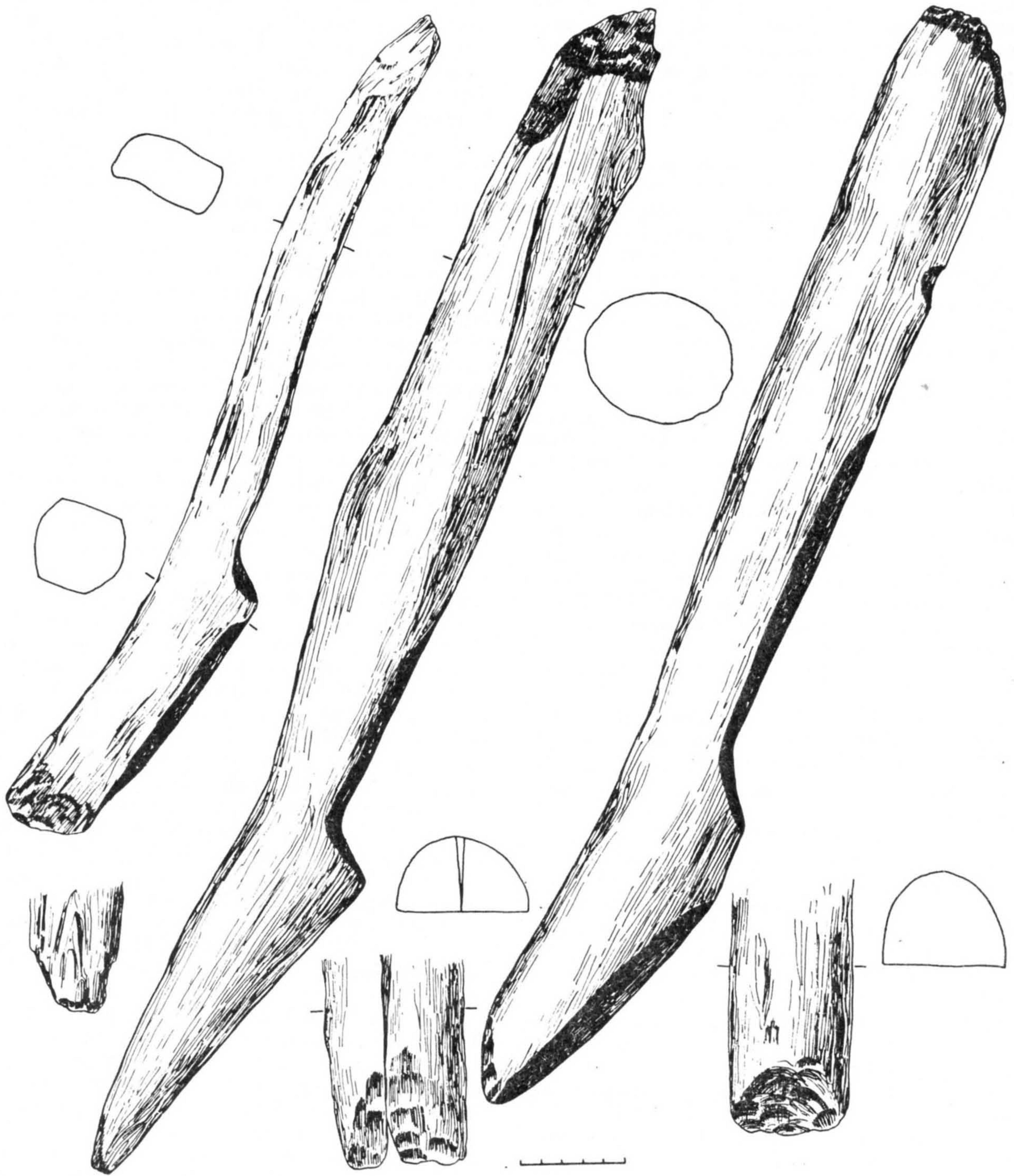
Labai panašus antrasis arklas, tik kiek labiau gaubtas, 55 cm ilgio, tokia pat stora kaplio pavidalo pusapvalio pjūvio galva. Kiek skiriasi mažasis, 44 cm ilgio, arklas - jis kiek daugiau riestas, jo kotas aptašytas iš visų pusiu, beveik keturkampio pjūvio, patogiai atriesta rankena.

Toksai arklas turėjo būti stumiamas priešais save. Tačiau didžiojo arklo koto nugarėlėje aiškiai matyti nutrinta vieta ir jlinkis. Jis galėjo atsirasti užvérus ant arklo diržą ir papildomai dar traukiant jį. Traukė jį, be abejo, kitas žmogus. Minėtasis užkirtimas skirtas vagos gyliui koja reguliuoti.

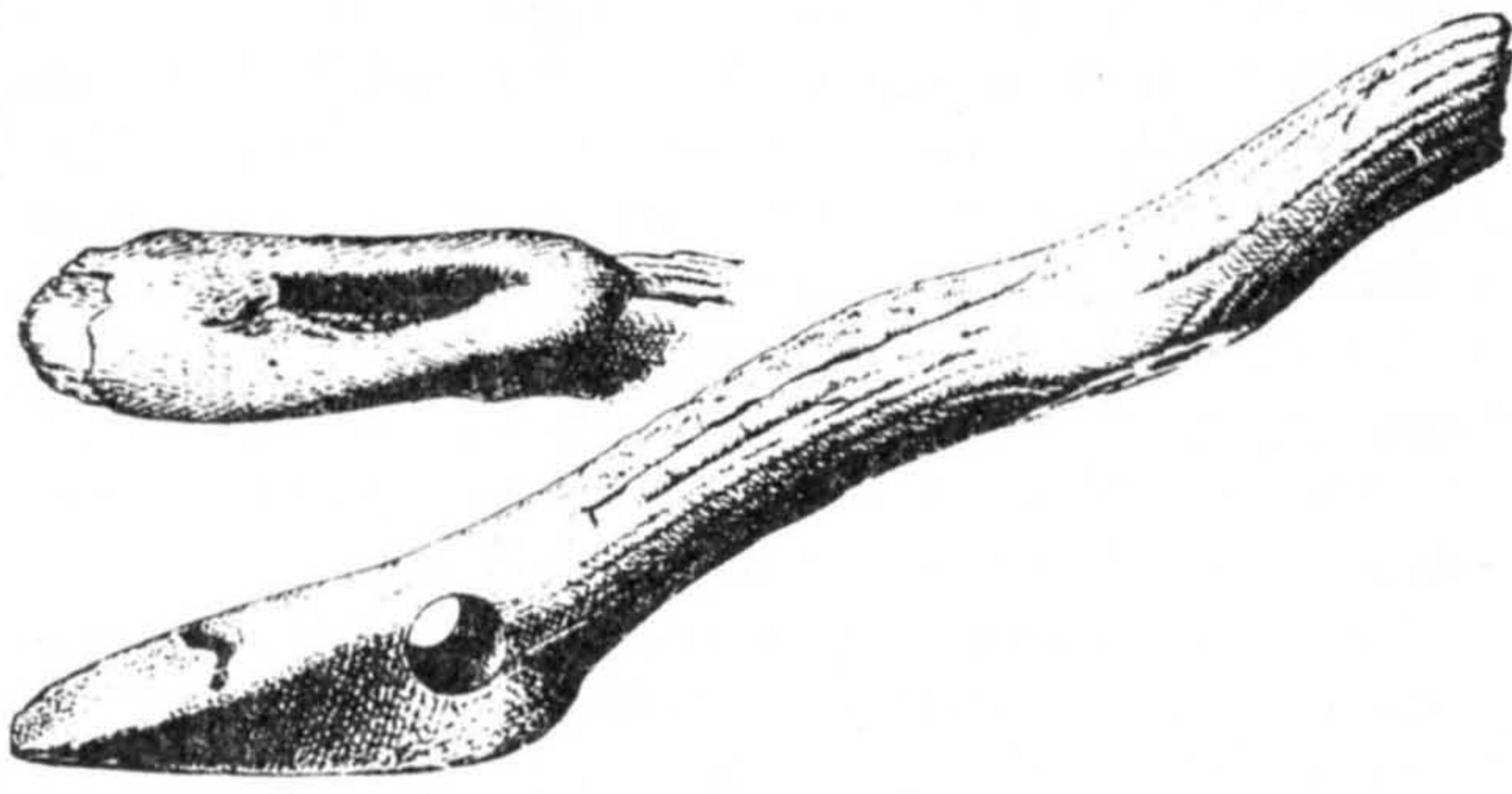
Artimiausias šiemis arklams yra Zedmar'o raginis arklas iš Kaliningrado sritys [5, pav. 38A] (pav. 2), kuris archeologų kažkokėl rezervuotai buvo priimtas ir labai retai minimas. Pagal piešinio mastelį jis turėjo būti apie 45-50 cm ilgio. Kadangi jis padarytas iš kietesnės ir standesnės medžiagos, be to, jis pats plonesnis už medinius, tai Jame vietoj užkirtimo galvoje išgręžta skylutė, į kurią buvo įkišamas strypelis kojai atremti reguliuojant vagos gylį. Vėliau C. Engel's publikavo jį [6, lent. 19B:g] kaip apeiginę lazdą ("Kommandostab"). Panaši raginių rklų žinoma, pvz., Bulgarijos neolito paminkluose [7].

Dauguma arklų rasta Danijos pečkėse [8]. Dažniausiai jie aptinkami pavieniui, ne gyvenvietėse ir priskiriami paprastai kiek vėlesniams žalvario ar ankstyvojo geležies amžiaus laikotarpiui. Arklai būna gana įvairūs, vadinami kabliniais ir lankiniai, iš vieno gabalo ar sudėtiniai. Patys primityviausi ir yra tokie rankiniai, į priekį stumiamai, arklai, kaip Šventosios 6-osios gyvenvietės. Labai panašus į mūsiškius, tik daug ilgesnis arklas rastas vidurio Švedijoje, Svarvarbo vietovėje [9; 8, p. 49-51, pav. 54, 55] 1911 m. Pagal žiedadulkių analizę, deja, padarytą daug vėliau, jis priskirtas senajam žalvario amžiui. Arklas buvo 1,85 m ilgio, iš natūraliai išlenktos ažuolo šakos, sugniaužta ir kiek atriesta rankena bei nuplokštintu padu. Ant šakos linkio matyti nuteinimo žymės, tad manoma, kad jis irgi buvo dar papildomai traukiama diržu. Labai panašus arklas Lenkijoje žinomas net iš ankstyvojo geležies amžiaus gyvenvietės Biskupyne [10, p. 165-166]. Jis yra pušinis, gana plonas ir plokščias, rankenos viršuje yra buoželė, už kurios labai patogu jį laikyti. Arklas yra 70 cm ilgio, jo padas 13 cm ilgio, vidutinis storis 3 cm.

* Pagal tarptautinius standartus, mažosiomis raidėmis pažymėta bp reiškia nekalibruotą datą nuo dabarties, t.y. nuo 1950 m. Tuo pačiu bc žymėtų nekalibruotą datą pr. m. e. Tuo tarpu didžiosios raidės BP ir BC žymi tikrasias kalibruotas datas - atitinkamai nuo dabarties ir prieš m.e.

1 pav. Mediniai rankiniai arklai iš Šventosios 6-osios gyvenvietės

2 pav. Raginis arklas iš Zedmar'o (pagal W. Gaerte)

Virš pado néra užkirtimo, tačiau tam tikslui, matyt, paliktas šakos krumplis.

Pasitaikė šio tipo arklų ir Šveicarijoje, pvz., iš Egolzwilio [11, pav. 77]. Nors šiaip šio tipo arklai yra daug retesni už kablinius arklus, kurie ne stumiamasi, o traukiamasi, be abejo, jau jaučių.

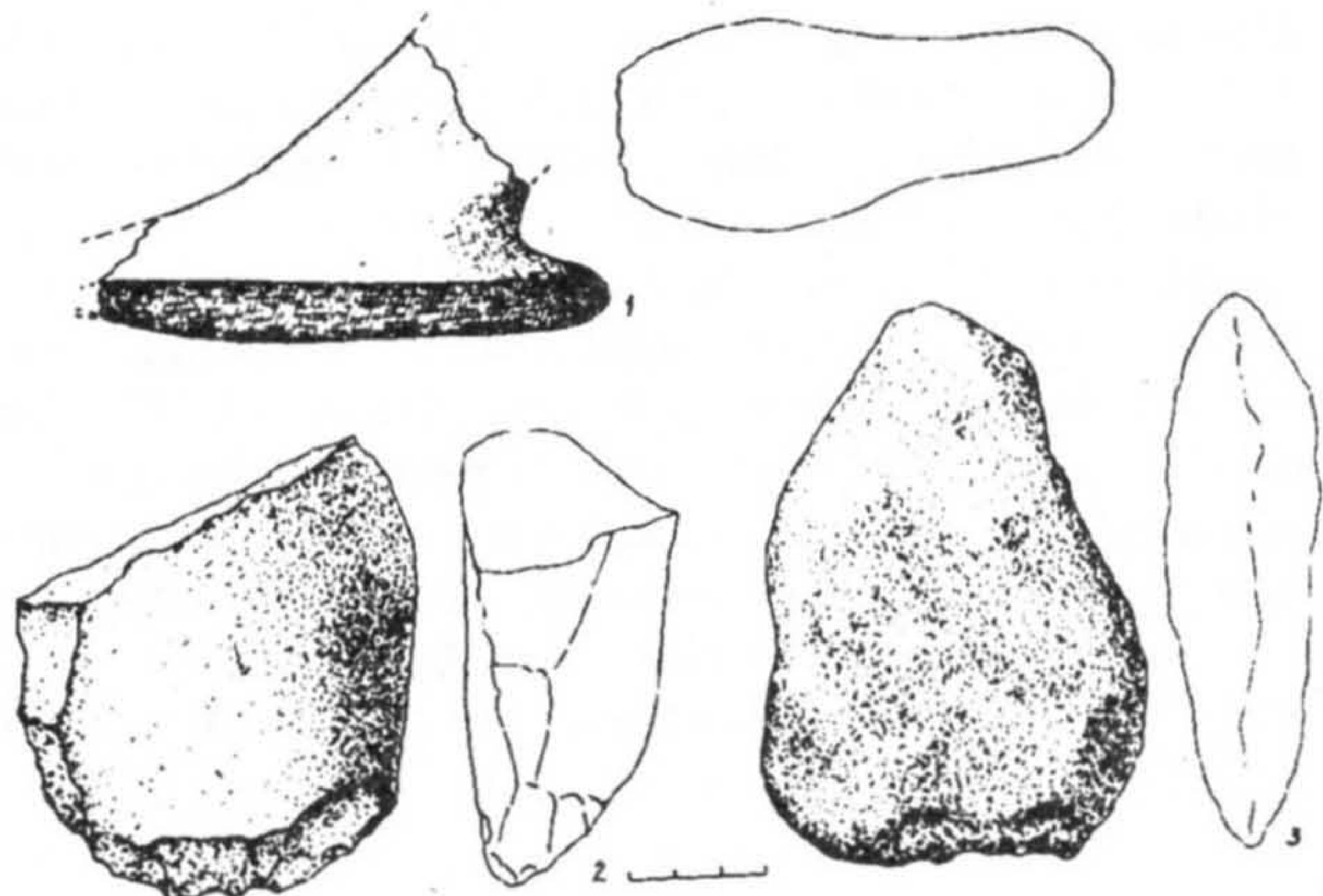
Tokio stumiamojo arklo prototipas greičiausiai buvo ir dar ankstesnėje vidurinio neolito Šventosios 3-ojoje gyvenvietėje rastasis dirbinys (pav. 3:1). Jo kalibruota data:

(Vib-9) 4410 ± 70 bp / cal 3296 (3037) 2922 BC.

Taigi, jo patikimiausia data siektų III tūkstantm. pr.m.e. pradžią.

Šitokie arklai tiko vagoms varinėti, bet ne dirvonams išplėsti. Tam buvo vartojami akmeniniai mažai apdirbtai kapliai, kurių rasta tose pačiose gyvenvietėse (pav. 3:2, 3). Išpurentą dirvą vagodavo tinklo pavidalu skersai ir išilgai. Lietuvoje dar nepastebėta arklo vagų, tačiau aptikta to paties laikotarpio gyvenvietėse Šiaurės Lenkijoje, pvz., Lupawa 15 ir Sarnowo [12, p. 94], bei įvairiose Danijos vietovėse [13, p. 221-222]. Gali būti, kad jos išartos jaučių traukiamų arklų, nes žinoma to laikotarpio pil-tuvėlinio puodo rankenėlė iš Kręžnica Jaros, netoli Liublino, vaizduojanti kaip tik pakinkytų jaučių porą [14, pav. 137:2].

Didžioji dauguma Šventosios 6-oje gyvenvietėje rastujų grūdų buvo itališkos šerytės (*Setaria italica*)*. Tai sorinių grupės augalai, dažniausiai sutinkami Eurazijoje ir Šiaurės Afrikoje. Kinijoje ir Užkaukazėje jos buvo augina-

3 pav. Šventosios 3-osios gyvenvietės medinis stumiamasis kapliukas (1) ir akmeniniai kapliai iš Šventosios 6-osios gyvenvietės (2, 3)

mos III tūkstantmetyje pr. m. e. Šventojoje rastosios sėklos gana įvairaus dydžio, nes šerytės šluotelės prinoksta ne vienu metu, bet smulkiųjų ir stambiųjų (prinokusių) sėklų santykis nedaug skiriasi nuo dabartinio. Tai rodo, kad rastosios šerytės kultūroje nebuvo naujokės, o gerokai išlygintos. Žinoma, kad kultyvuojamųjų grūdų dydžiai ir subrendimas išsilygina per 1-1,5 šiantmečio. Šerytės kultūros néra pastovių, sorinius dažnai puola rūdys, padarančios daug nuostolių. Šį kartą, matyt, radinio laikotarpis sutapo su palankiomis sąlygomis. Šerytių sėklos labai smulkios, o kuras šakoja. Kad gerai augtų, jas sodina panašiai kaip ryžius ar pupas. Vienam augalui reikia maždaug 30x30 cm plotelio. Tad iš nedidelio grūdų puodelio buvo galima apsodinti nemažą lauką. Be jų, rasta šiek tiek ir dvieilių kviečių (*Triticum dicoccum*) sėklų.

Javai, matyt, buvo raunami rankomis, nes rastosios titnago skeltės labai prastos ir nė viena negalėjo būti panaudota kaip pjautuvu ašmenėlis. Tačiau kūlimui greičiausiai pritaikytas medinis kulstas (pav. 4). Tai pailgas, 45 cm ilgio, 5.5 cm pločio ir 2-3 cm storio, plokščiai ovalau pjūvio dirbinys su išmaugta rankena, kuri baigiasi buožele. Panašūs javams kulti kulstai pažįstami vidurio Europoje iš vėlesnių kultūrų. Šventosios 6-ojoje gyvenvietėje, kaip ir kitose Šventosios gyvenvietėse, nerasta jokių girnelių nei trintuvėlių. Tad, be abejo, grūdai

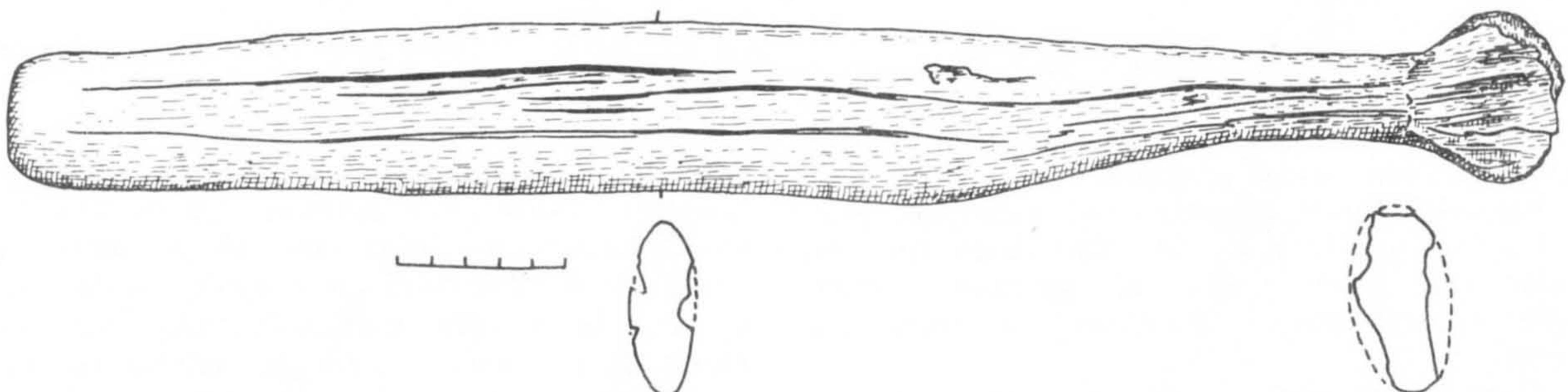
* Dėkoju biol.m.dr. Eugenijai Šimkūnaitei, nustatiusi sėklų rūšį ir jas apibūdinusiai.

būdavo tik nugrūdami medinėje piestoje. Greičiausiai todėl ir rastieji gyvenvietėje žmonių žandikaulių gabalai buvo labai nutrintais krūminiais dantimis. Šitaip dantis nugalanda likęs grūdų lukšteliuose silicijus [15].

Iškyla ir žemės naudojimo klausimas. Archeologinėje literatūroje ilgai buvo teigama, kad ankstyvoji žemdirbystė buvusi lydiminė. Tačiau dabartiniai tyrinėtojai vis labiau įsitikina, kad žemė buvo dirbama nekeičiant vienos. Laukuose aptinkami angliukai atsiradę tik išdeginant natūralią augmeniją prieš įrengiant lauką [16, p. 409-410]. Tai patvirtina, pvz., juostinės ker-

lauką su grūdais. Beje, vieno tokio puodo, kurio surinkta daugiau kaip 50 šukių, vidinėje pusėje, giliai, visai nematomoje vietoje buvo taip pat juostelėmis išraižyti rombai. Be abejo, tokiuose puoduose turėjo būti laikomi grūdai sėklai, ir šie papuošimai turėjo juos magišku būdu saugoti. Kaip jau minėta, šerytės buvo sodinamos, ne sėjamos, tad vieno puodo grūdų galėjo užtekti visam laukeliui.

Pagal Šventosios 6-osios gyvenvietės radinius galima aiškiai matyti, iš kokios kultūros perimiti javų auginimo papročiai, taip pat turime ne maža duomenų, kurie padeda spręsti, kaip ir

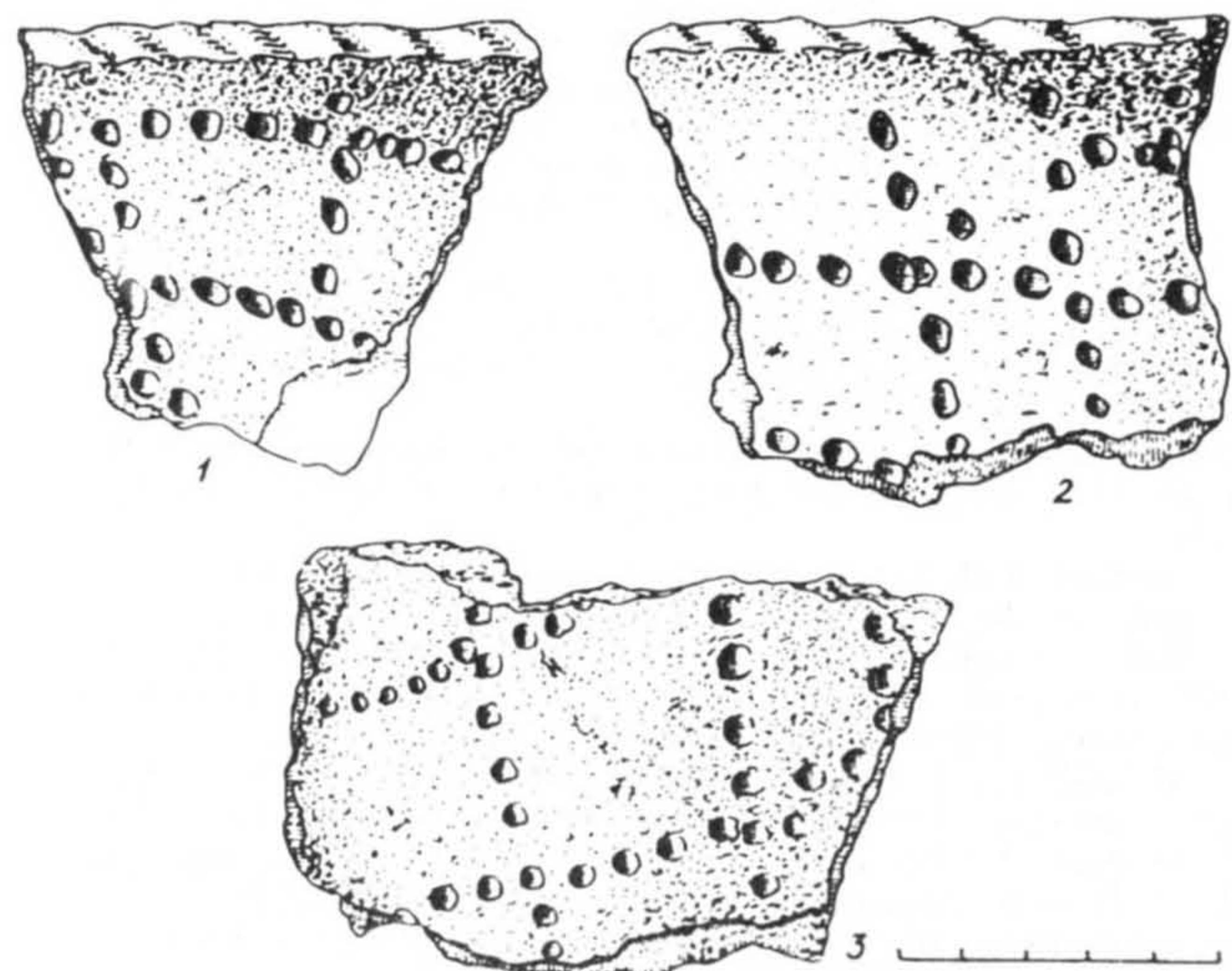
4 pav. Šventosios 6-osios gyvenvietės kulstas

mikos kultūros gyventojų dirbamų laukų dydis, augalų liekanų analizė, net bandymai. Pietų Lenkijoje, kur juostinės keramikos gyvenviečių yra prie vandens, laukai būdavo užtvindomi kas sezonas. J. Kruk'o nuomone [17], lydiminė žemdirbystė ten būtų buvus nepraktiška. Upių slėniuose žemė pati pasitrėšia. Kaip mano T. Wislanski's [18], žemė gal kokiems metams ir būdavo paliekama pūdymuoti, tad galėjo būti nebent dvilaukė sistema. Reikia pastebėti, kad ir Šventosios 6-ojoje gyvenvietėje rasta būdingų dirvų piktžolių - *Polygonum convolvulus*, miško lydimuose nesutinkamų.

Kartu su žemės ūkiu atsirado ir nauji ornamentikos motyvai bei kompozicijos. Tokių nebuvo ankstesnėse Šventosios gyvenvietėse, nors kiti motyvai kartojasi beveik visose. Kompozicijos sudarytos iš tų pačių elementų - duobučių, apvajinių bei mazgelių įspaudų, įraižų. Tačiau kai kurių puodų sienelėse tos duobutės išdėstytos rombais, susikryžiuojančiomis juostomis (pav. 5), kurios, be abejo, vaizdavo išvagotą

kodėl buvo pereita prie gamybinio ūkio. Pagal Šventosios 6-osios gyvenvietės radinius žemės ūkio pradžią aiškiai galim sieti su čia rastais rutulinių amforų kultūros įvežtiniais puodais. Rutulinių amforų kultūra paplitusi toliau į pietus, bet siekė ir senųjų prūsų kraštus [19], su kuriais pajūrio gyventojai palaikė ryšius. Šalia daugybės vėlyvosios Narvos kultūros keramikos šukių, rasta nedidelių tankios masės puodelių gabalų rutulinių amforų kultūrai būdingų formų, papuoštu lazdučių ir kripucių ornamentais. Reiktu manyti, kad juose buvo atgabentos sėklas, kurios vėliau jau vietinių gyventojų saugomos minėtuose apeiginiuose savos ornamentikos puoduose. Tačiau rastieji arklai rodytų, kad čia turėjo pasilikti ir dalis gyventojų, kurie išmanė šį verslą. Gal tai jų egzogaminijų papročių žymė. Jei taip, tai tie papročiai turėtų būti ir matrilokaliniai, nes ariamas - vyru darbas.

Dažnai ir labai prieštaragingai keliamas klausimas, kodėl ir kokių būdu bendruomenės pri-

5 pav. Šventosios 6-osios gyvenvietės puodų žukės su rombiniais ornamentais

mė šią ūkio formą. Jau susikaupė ir nemaža literatūros. Tradiciškiausias ir labiausiai paplitęs požiūris, kad jį žemdirbystę pereita dėl kokio nors nepritekliaus. I pirmą vietą iškeliamas klimato kaita, t.y. perėjimas iš atlančio į subborealį, o tuo pat metu, pabrėžiama, čmę trūkti gamtos ištaklių [20; 21]. Taip susidaręs didelis skirtumas tarp bendruomenės lygio ir esamų jos apsirūpinimo ištaklių. Todėl toji visuomenė turėjo keistis. To nesutapimo priežascių bandyta ieškoti žmonių sėslume [22, p. 77]. Maisto pradėjė trūkti, nes gyvenant vienoje vietoje ir išnaudojus visus rezervus, nebėlikę nieko kito, kaip pereiti prie žemės ūkio. Tačiau, kaip pabrėžia T. Madsen'as [23, p. 231], tai juk nėra tiesioginė priežastis. Spaudimas neatsiranda savime. Kad sutrikę senoji medžiotojų ir žvejų ūkio sistema, turėtų būti kokie nenumatyti jvykiai ar jų pasekmės. Mūsų tyrinėjimai irgi rodo, kad to nebuvo. Pagal žiedadulkių ir grūdų analizes (N. Savukynienės ir R. Kunsko duomenimis) [24, p. 11, 13] iš Šventosios 26-osios ir 23-osios gyvenviečių, tuo metu, kai pasirodė pirmieji kultūriniai augalai - kanapės, kurios turėtų pakeisti liepos karną, liepų žiedadulkių nė kiek nebuvo sumažėję, net padidėję. Taip pat ir kitos medžių rūšys nerodo jokio staigaus klimato pablogėjimo. Nė kiek nesuma-

žėjo sužvejojamų žuvų ar sumedžiojamų žvérių nei dydžiai, nei kiekiai. Ir 6-ojoje gyvenvietėje miško fauna ir toliau tokia pat gausi, o kiek pakitusi jos sudėtis toli gražu nerodo kokio nors sumenkimo. Matyt, miškai praretėjo, tad sumažėjo briedžių, tačiau labai pagausėjo stumbrų-taurų, stirnų ir elnių. O šernai ir toliau sudarė svarbiausią medžiojamų žvérių dalį. Tad maisto neturėjo trūkti.

Tas pat pastebima ir kitos kultūrose. Net tokia aiški žemdirbystė kultūra Vidurio Europoje - juostinės keramikos kultūra - klestėjo kaip tik geriausio klimato - atlantiniame periode [16, p. 407-408].

Priežastis, be abejo, glūdi žmonių psichikos raidoje. Žmonės jau buvo priaugę priimti šį naują ūkininkavimo būdą. Ir kaip taikliai pastebėjo danų archeologė K. Jennbert [25; 26], kultūriniai augalai ir naminiai gyvuliai buvo prestižo dalykas. Taigi, pagrindinis veiksnyς buvo socialinis: vadinas, šioje senoje visuomenėje atsirado sluoksnis, kuriam reikėjo tų prestižinių dalykų. Papildydamas ją, A. Fischer'is [27] duoda pavyzdį: kokius ryšius palaikė Ertebiolės kultūros gyventojai Jutlandijoje su Dunojaus sritimi. Ir daro išvadas, kad šie šiaurės gyventojai jau turėjo tokias visuomenės struktūras, kurioms buvo svarbūs įvežtiniai daiktai. Ir per mainus jie susikaupė daug informacijos, kurią ne visuomet pavyksta įžiūrėti archeologui. Taigi, senieji žvejai ir medžiotojai perėmė tą mokslą todėl, kad jis buvo ekonomiškai pažangesnis ir kad jie jau buvo pasiekę tokį raidos laipsnį, jog galėjo pereiti prie gamybinio ūkio.

Šitokį raidos laipsnį pasiekė maždaug tuo pat metu gyventojai aplink visą Baltijos jūrą, nors jų senoji gyvensena dar buvo pakankamai rentabili ir jie jos nemetė. Ta pati idėja, siekimas prestižinių dirbinių, skatino (Šventosios 23-ojoje, 6-ojoje gyvenvietėse) tuo pat metu įsigabenti ir iš tolimos šiaurės skalūno arba fosilinio medžio ietigalių, skalūno kirvukų bei skobtelių, ir iš pietų - naminių gyvulių ir kultūrių augalų.

Taigi šie ankstyvosios žemdirbystės pėdsakai labai svarbūs ne tik kaip perėjimas į pažangessnį ūkio tipą, bet jie leidžia pažvelgti ir į kai kurias socialines struktūras, raidos keliu atsiraodusias senojoje visuomenėje. Taigi, gamybinių ūkio pradžios reikia ieškoti vietinėje visuomenės sąmonės raidoje, kuri buvo pasiruošusi priimti iš išorės neolitinių kultūrų paskatas.

LITERATURA

1. Šturmis E. Die steinzeitlichen Kulturen des Baltikums. Bonn, 1970.
2. Rimantienė R. Nida: Senųjų baltų gyvenvietė. V., 1989.
3. Girininkas A. Kretuonas: Vidurinis ir vėlyvasis neolitas // Lietuvos archeologija. V., 1990. T. 7.
4. Stuiver M., Reimer P.J. User's Guide to the Programs Calib and DISPLAY 2.1. Quaternary Isotope Lab. University of Washington. 1987.
5. Gaerte W. Urgeschichte Ostpreußens. Königsberg, 1929.
6. Engel C. Vorgeschichte der altpreußischen Stämme. Königsberg, 1935.
7. Скакун Н.М. Нові дані про розвиток виробництва в епоху енеоліту на території Болгарії // Археологія. Київ, 1986. № 52. С. 33-41.
8. Glob P.V. Ard og Plov i Nordens Oldtid // Jysk archeologis Selskabs Skrifter. Aarhus, 1951. Bd 1. P. 14-20.
9. Larsen H. Bronsalderplogen från Svarvarbo // Fornvännen. 24 årg. 1929. H. 3. S. 177-180.
10. Ślański J. Łużyckie wyroby drewniane z Biskupina // III Sprawozdanie z prac wykopaliskowych w grodzie kultury Łużyckiej w Biskupinie w powiecie Żnińskim za lata 1938-1939 i 1946-1948. Poznań, 1950. S. 160-171.
11. Müller-Beck H. Seeberg, Burgäschisee-Süd: Holzgeräte und Holzbearbeitung // Acta Bernensia. II, Teil. 5. Bern, 1965.
12. Jankowska D. Kultura pucharów lejkowatych na Pomorzu środkowym: Grupa Łupawska. Poznań, 1980.
13. Семенов С. А. Происхождение земледелия. Ленинград, 1974.
14. Wiślański T. Kształtowanie się miejscowych kultur rolniczo-hodowlanych: Plemiona kultury pucharów lejkowa-
- tych // Prahistoria ziem Polskich. T. II. Neolit. Wrocław-Warszawa-Kroków-Gdańsk, 1979. S. 165-260.
15. Netolitzky F. Die Ursache starker Zahnabnutzung an prähistorischen Schädeln // Mannus, 1919, Bd 10, S. 89-91.
16. Milisauskas S., Kruk J. Neolithic Economy in Central Europe // Journal of World Prehistory. 1989. Vol. 3, No 4. P. 403-446.
17. Kruk J. Studia osadnicze nad neolitem wyżyn lessowych. Wrocław-Warszawa-Kraków. 1973.
18. Wiślański T. Conclusion // The Neolithic in Poland. Wrocław. P. 421-449.
19. La Baume W. Die jungsteinzeitliche Kugelamphorenkultur in Ost- und Westpreußen // Prussia. 1943. Bd 35. S. 13-80.
20. Binford L.R. Post-Pleistocene Adaptions // New perspectives in Archaeology. Chicago, 1968, P. 313-241.
21. Rowley-Conwy P. The Origin of Agriculture in Denmark: A Review of Some Theories // Journal of Danish Archaeology. 1985. Vol. 4. 188-195.
22. Mahler D., Poludan-Müller C., Hansen SS. Om arkæologi: Forskning, formidling-for hvem? København, 1983.
23. Madsen T. Where did all the Hunters go? // Journal of Danish Archaeology. 1986. Bd 5. P. 229-239.
24. Rimantienė R. Šventoji: Narvos kultūros gyvenvietės. V., 1979.
25. Jennbert K. Den produktiva gåvan // Acta Archaeologica Lundensia. Ser. in 4°, 1984, No 16.
26. Jennbert K. Neolithisation - a Scanian Perspective // Journal of Danish Archaeology. 1985. Vol. 4. P. 196-197.
27. Fischer A. Trade in Danubian Shaft-Hole Axes and the Introduction of Neolithic Economy in Denmark // Journal of Danish Archaeology. 1982. Vol. 1. P. 7-12.

DIE ANFÄNGE DER LANDWIRTSCHAFT IN LITAUEN

R. RIMANTIENĖ

ZUSAMMENFASSUNG

Die Ausgrabungen der Narvakultursiedlung Šventoji 6 an einer ehemaligen Lagune der Ostsee in Jahren 1983-1988 haben wichtiges neues Material zur Frage der Anfänge des Ackerbaus geliefert. Die C-14 Datierungen der Siedlung sind: (Vs-499) 4170 ± 110 bp, (Vs-500) 4070 ± 110 bp. In der 10-25 cm-starken gittiahaltigen Lehmkulturnschicht sind viele hölzerne Artefakte nebst anderen Funden erhalten geblieben. Unter ihnen besondere Interesse verdienen drei Furchenstöcke (Hand-Ard) von 63, 55 u. 44 cm Länge (Abb. 1) aus Eschenholz. Im Baltikum war schon längst ein Ard aus Hirschgeweih in der Zedmar bekannt (Abb. 2). Ahnliche hölzerne Furchenstöcke sind in Skandinavien, in der Schweiz u. in Polen gefunden worden, aus Geweih-in Bulgarien. Vor dem Furchenziehen sollte die Erde mit steinernen Hacken (Abb. 3:2, 3) gelockert werden. Als Prototyp der genannten Furchenstöcke könnte eine kleine Stosschacke (aus Šventoji 3 (Abb. 3:1) gelten. Die Äcker sollten wohl in der Fruchtbaren Laguneniederung angebracht worden sein. Dafür sprechen manche Unkräuter (*Polygonum convolvulus*) aus Šventoji 6. Die wichtigsten Kulturpflanzen waren eine Hirszenart (*Setaria italica*), Emmer (*Triticum dicoccum*) u. Hanf (*Cannabis*). Das Korn war wohl mit Hand gerupft. Gemalen war es auch nicht, wohl nur gestampft. Manche Scherben der Kugelamphorenkultur zeigen auf der Vermittler zwischen den

Ackerbaukulturen Südens und der Fischerkultur des Baltikums. Mit den Anfängen der genannten Epoche kommen neue Motive in die Ornamentik ein. Das sind Rautenmotive (Abb. 5), die wohl bebauete Felder bedeuten sollten. Die Anfänge des Ackerbaus kann auf keinem Fall mit irgend einer Verschlechterung des Klimas oder Jagdbeute in Verbindung gebracht werden. Den Übergang zur Ackerbauwirtschaft ermöglichte die innere Entwicklung der sozialen Struktur der Gemeinschaft, die bereit war die neue Wirtschaftsform von ausenher zu empfangen. Es geschah wohl durch Handel und egzogammische Bräuche.

VERZEICHNIS DER ABBILDUNGEN

- Abb. 1. Holzerne Furchenstöcke (Hand-Ard) aus der Siedlung Šventoji 6
- Abb. 2. Ein Geweihfurchenstock aus Zedmar (nach W. Gaerte)
- Abb. 3. Eine hölzerne Stosschacke aus Šventoji 3 (1) und steinerne Hacken aus Šventoji 6 (2, 3)
- Abb. 4. Schlägel aus Šventoji 6
- Abb. 5. Gefäßscherben mit Rautenornamenten aus Šventoji 6.